

HET FILOSOFIE EN VAKFILOSOFIE ENIGE BETEKENIS VIR BEROEPSOPLEIDING?

J.J. VENTER, *Dept. Filosofie, Fort Hare*

ABSTRACT

In the light of increasing professionalism and utilitarianism in university training the philosophers and the subject philosophers have the responsibility to indicate the relevance of their fields of endeavour within the framework of training for the professions. The author points out the contribution of these subjects towards the undeniable intellectual enrichment and power of judgement by reference to two professions, viz. those of business manager and of medical doctor. By being professionally supportive Philosophy and subject philosophies can be strengthened by supporting amongst others neglected or under-developed professions by means of a professional philosophy. The fact that the professional world teems with philosophical problems should be brought home not only to colleagues in professional training institutions but also to those who have influence in the professional world itself.

Dat ons byeenkom om oor die betekenis van die filosofiese vakrigtings te praat, toon iets van die moeilike posisie waarin die Filosofie verkeer. Die vraag of Filosofie en vakfilosofie enige relevansie vir die beroepsleiding het, is vir die filosoof eintlik maar 'n retoriese vraag: hy twyfel nie daaraan dat sy vak daardie betekenis besit nie. Hy is egter verplig om die hele saak in vraagvorm as 'n besprekingsprobleem aan te bied om die gedagtes van sy kollegas hieromtrent te probeer loswoel, want vir hulle blyk die belang van die Filosofie telkens ver van duidelik te wees.

Met die voortgang van professionalisering in die samelewing en die groeiende teenwoordigheid van beroepsopleiding aan die universiteit word die situasie van die filosofiese vakrigtings steeds moeiliker, omdat hulle vermoë om studente te trek sterk afhanklik is van die mate waarin die dosente in die professionele rigtings die belang van Filosofie insien (of nie insien nie) en hulle studente aan- of afraai om Filosofie in hulle leergange in te sluit. Ons kan met veiligheid sê dat die meerderheid dosente in die beroepsopleidingsrigtings Filosofie as 'n nuttelose vak beskou.

Daar is meerdere weë waarlangs die filosoof hom uit hierdie situasie kan loswikkell. Die eerste is om saam met sy kollegas uit die basiese wetenskappe 'n georganiseerde verzet teen die groeiende professionalisme en utilisme in die universiteitsopleiding van stapel te stuur, in die hoop dat die

Koers, 47(2) 1982

Venter

aanswellende stroom gekeer kan word. 'n Ander is om die betekenis van ons vakgebied te probeer duidelik maak — miskien, wie weet, mag Filosofie dan 'n aantreklike keusevak vir die beroepsrigtings word. My eie strategie is om die eerste te doen maar veral die tweede nie na te laat nie.

Die eerste paadjie lyk, vanuit die “wese” van die universiteit gesien, na die weg wat die voorrang verdien. 'n Universiteit is immers 'n inrigting wat as taak het die opleiding van vakleerlingwetenskaplikes tot selfstandige wetenskapsbeoefenaars deur hulle aan die wetenskapsproses te laat deelneem. 'n Vergroting van die beroepsopleidingskomponent lyk na 'n bedreiging van die “wese” van die universiteit; daarom, so redeneer ons dan, moet ons dit gekoördineer in rade en komitees van die universiteit teenstaan in belang van die universiteit as sodanig en ter beskerming van ons eie vakgebiede, wat al verder na die populariteitsperiferie gestoot word. Hoewel dit waar is dat die groei in beroepsopleiding in sy (ekstreem) professionalistiese en utilistiese gestaltes inderdaad ernstige gevare vir die universiteit, “basiese” wetenskappe en wysgerige vakrigtings inhou, volg nogtans nie hieruit dat die voorgestelde verset inderdaad 'n doeltreffende beskerming teen die gevare bied nie — in die verlede het dit slegs beperkte sukses opgelewer, en in die toekoms sal dit hoogs waarskynlik steeds minder geslaagd wees vanweë 'n verskeidenheid drukfaktore wat eenvoudig vir ons te sterk is, waarvan ek slegs enkele noem:

Wêreldwyd, eerstens, het 'n vertegnisering en verwetenskapliking van die kultuur hom reeds in gevorderde mate voltrek (vgl. bv. Van Riessen, 1971 en Esterhuyse, 1975) — maar dit weet ons almal reeds. Hierdie kultuurverandering het regstreeks te make met die geweldige strewe na nut, wat reeds sedert 'n paar eeue tot 'n kernwaarde van die Westerse denkpatroon verhef is. (Vgl. bv. Goudzwaard, 1976:33 e.v.; Esterhuyse, 1975: 1 e.v.). Die uitvloeisel van hierdie kulturele neiging is om enige studierigting wat nie onmiddellik sy betekenis vir die tegnologie (vir sover dit die produksie van verdere nuttigheede sal bevorder) kan aantoon nie, as onbelangrik te beskou. Om die vertegniseerde, verwetenskaplike samelewing se ratte aan die draai te hou vereis hoog geskoolde natuurwetenskaplikes, ingenieurs en bestuurders (asook maatskaplike werkers en psigiaters) om die ratte waarvan die asse breek, weer in die stelsel teruggeplaas te kry. Die universiteit word vanuit hierdie samelewing gesien as 'n produksiemiddel wat die investering in hom moet goed maak deur die aflewering van bruikbare ntsprodusente (vgl. bv. Kerr, 1963.)

Filosofie en beroepsopleiding

Ons eie land is nog nie so ver op tegnies- wetenskaplike weg gevorder nie. In ons geval is dit egter nie 'n besondere voordeel nie, omdat ons in 'n maatskaplike noodsituasie verkeer wat ons in ieder geval in dieselfde rigting dwing. Die geweldige aanwas van ons bevolking en die toenemende militêre eise waarvoor ons te staan kom, vereis dat ons 'n hoë ontwikkelings tempo moet handhaaf om ons mense te kan voed, sinvol besig te hou en die vrede te bewaar. Die onverstandige wyse waarop ons die veelvolkigheid van ons land polities gehanteer het, het die posisie nog verder bemoeilik: dekades van terughouding van die Swartman tesame met die bevolkingsontplofing het ons in die situasie gebring dat ons tot die jaar 2000 gemiddeld een duisend werkgeleenthede per dag moet skep maar nie oor die infrastruktuur aan geskoolde mannekrag beskik om die topposte, wat vir werkgeleentheidskepping noodsaaklik is, te kan vul nie. 'n Positiewe beleid van werkgeleentheidskepping is egter nodig, omdat ekonomiese groei as sodanig alleen nie genoeg is om die vraagstukke van werkloosheid, armoede en inkomever spreiding die hoof te bied nie (vgl. verder Spies, 1979:2-3). Die gebrek aan geskoolde mannekrag bring 'n dreinerings van die onderwysberoepe mee, wat weer die ontwikkeling vertraag. Die aantal Swart gematrikuleerdes verdubbel weliswaar elke jaar, maar die kwaliteit van hulle skoolopleiding is so swak dat vir hulle in ieder geval 'n vorm van tersiêre beroepsopleiding benodig word om hulle min of meer bruikbaar in diens gestel te kry.

Een van die lesse van ontwikkelingswerk in die derde wêreld is dat ontwikkelingskapitaal net in die mate geabsorbeer kan word wat daar reeds mannekragbronne in die hooggeskoolde beroepe (d.w.s. bestuurders, ingenieurs, wetenskaplik gevormde politici, universiteitsdosente en onderwysers) en die middelvlak (d.w.s. tegnisi, klerke ens) ontwikkel is (vgl. Ginzberg, 1971:14; ook Unesco 1963:41, 58 e.v. en Bushnell, 1967:187 e.v.). Ons kan die mindergeskoolde mense van ons land nie ophel as ons nie die geskooldheid aansienlik verhoog nie. Daarom sal die druk op ons universiteite om meer mense beroepsgeeskoold af te lewer vinnig verhoog en waarskynlik ook slaag, want as die universiteite nie 'n bepaalde mate daarvan toegee nie, sal die samelewing sy steun eerder aan alternatiewe, beroepsgerigte inrigtings gee in die woorde van 'n groot voorstander van die volledige professionalisering van universiteitsopleiding: "The cost of providing a university education... is met by a society and it has every right to expect that that great cost will result in an even greater benefit to it. If the society does not benefit from its investment in a university, it should close the university, cut its losses and invest elsewhere". (J.B. Gardner, Director of External Studies at UFH, 1981:4). Die tendens om universiteite volledig beroepsgerig in te rig is besig om vlees te word in die Universiteit van

Venter

Bophuthatswana en die Universiteit Vista. Ook die De Langekommissie frons oor die “akademiese” waardesisteem in die Suid-Afrikaanse skoolopleiding (d.w.s. die universiteitsgerigtheid van ons skoolstelsel) (HRSC, 1981:31), en dit is te verwagte dat steeds groter getalle leerlinge in die nabye toekoms reeds op skool in een of ander beroepsrigting sal spesialiseer.

Kortom: die tendense dui aan dat filosowe, vakfilosowe en “basiese” wetenskaplikes die tweede weg in hierdie stadium besondere klem moet laat kry in die aangesig van die feit dat steeds meer en meer beroepskursusse hulle verskyning aan die universiteit gaan maak. Ook as die totale strategie nie fundamenteel verander nie, moet ons nogtans ons taktiek verander en die uitdaging aanvaar om die betekenis van ons vakgebiede vir die beroepslewe en die opleiding daarvoor aan te toon. Besien vanuit die *algemene eise* wat die beroepslewe self aan beroepsopleiding stel, is hierdie taak minder moeilik as wat dit op die oog af mag lyk. Ons argumente vanuit die algemene eise kan aangevul word met 'n analise van die spesifieke eise vir *bepaalde beroepe*, waaruit al gou sal blyk dat Filosofie 'n belangrike komponent van die beroepslewe self is en daarom in die opleiding eksplisiete en vakkundige aandag verdien. Wil ons hieraan uitvoering gee, mag ons egter telkens weer verhinder word deur hardnekkige vooroordele en rooster- en leergangkomplikasies.

DIE ALGEMENE EISE

Dit is myns insiens moontlik om op basis van die algemene eise wat die beroepslewe aan die beroepsopleiding stel, te argumenteer dat die groei van beroepsopleiding aan die universiteit, indien reg gehanteer, nie noodwendig 'n bedreiging vir die “wese” van die universiteit en die wysgerige vakrigtings hoef in te hou nie; trouens, die posisie van Filosofie kan daardeur versterk word.

Die beroepsmense weet uit konkrete ervaring dat die tegniese vaardighede wat vir die beroepe vereis word, teen tien jaar na graduering reeds verouderd is (vgl. bv. Tyler, 1972:238). Die standhoudende deel van die student se opleiding bly dus die basies wetenskaplike elemente daarin. Daarom vind byvoorbeeld dr. F.P. Jacobsz, 'n bekende direkteur van maatskappye, dit nie moeilik om hom neer te lê by die Van Wyk de Vrieskommissie se tipering van universiteitsopleiding as *beroepsvoorbereidend* eerder as *beroepsopleidend* nie. Hy pleit egter wel vir 'n groter integrasie van universitêre opleiding en navorsing met die beroepspraktyk (vgl. Jacobsz, 1977:26, 28-30).

Filosofie en beroepsopleiding

Die groot meerderheid van die universiteit se beroepsopleiding is bestem vir die professionele en semiprofessionele beroepe. Van hulle geld Tyler (1972:231) se tipering: “The central tasks of profession are not performed by routine practice of accepted procedures. The problems the professional is expected to solve are complex and involve variations in conditions that make specific rules too rigid to be effective. The professional is presumed to operate on the basis of *artistic adaptations* of general principles relevant to the problem faced”. Ter wille van hierdie kreatiwiteit pleit Tyler dan vir ’n versterking van die interdisiplinêre aspekte van opleiding en professie-beoefening. Hiermee sou moontlik ook beter beantwoord kan word aan die eise van ons tegniewetenskaplike kultuur met sy sterk toekomsgerigtheid: “Typical of a science culture is its leaning towards the future. This implies that universities should stimulate ingenuity and creativity rather than merely keep up traditional techniques and knowledge — which might, in any case, become obsolete within a short space of time. In present day society the student who displays ingenuity and creativity is better equipped to cope with rapidly changing situations than the one who is only textbook trained. This student is in danger of being relegated to the academic garbage pile, textbook and all” (Esterhuysen, 1977:271).

Saam met die vordering van die universitêr opgeleide, wat tot die hooggeskoolde en daarom meesal ook tot die leiersgroep in sy beroep behoort, verander sy verantwoordelikhede: dit verplig hom hoe langer hoe meer om op die basiese, die algemene en die filosofiese in sy opleiding terug te val: hy skuif naamlik geleidelik weg van die tegniese beroepsuitoefening na die besluitnemende, van die vakmanskap na die administrateurskap of bestuurderskap — of, soos dr. Jacobsz dit stel: “Meeste van ons wat ons in die nywerheidsweese bevind, het in een of ander gespesialiseerde beroep met ons loopbaan begin, maar dit het vir ons reeds gou duidelik geword dat namate ons opgang gemaak het, ons minder gespesialiseerde werk gedoen het, sodat die funksies wat ons verrig het, meer basies en algemeen van aard was. Die soort probleme waarmee gewerk word, vereis ’n breër algemene kennis, ’n insig in die sielkunde van die mens, en ’n helder denkvermoë. Daar moet ’n groot mate van intellektuele groei plaasvind om die individu in staat te stel om alles te kan waarneem wat om hom aangaan. My standpunt is dat spesialisasie, alhoewel dit floreer in ’n laboratorium of navorsingsdepartement, op sigself ’n onvoldoende kwalifikasie vir uitvoerende bestuur is”.

Venter

Dr. Jacobsz (1977:25-26) huiwer nie om stroom-op konsekwensies vir die opleiding hieruit te trek nie: "Daar is heelwat deskundiges wat meen dat die ideale voorbereiding vir topbestuur 'n universitêre loopbaan is waarin kursusse in die geesteswetenskappe en die wysbegeerte ook ingesluit word. Die doel van hierdie studierigtings is nie om die brein met feite vol te prop nie, maar om die student te leer hoe om sy intellek te gebruik, om intellektuele nuuskierigheid, verbeelding en morele standvastigheid te ontwikkel. Dit kan gestel word dat kursusse van hierdie aard geen direkte beroepswaarde het nie. Maar dat hul nogtans bydra om die intellek en oordeelsvermoë te verryk, kan nie betwis word nie. Hierdie verryking kan nie deur spesialisasie bekom word nie".

Daar is dus drie algemene faktore wat 'n kern van basiese opleiding in enige universitêre beroepsopleiding of voorbereiding vereis: (i) die snelle ontwikkeling op tegniese gebied, (ii) die belangrike rol van kreatiewe denke en (iii) die groeiende administratiewe verantwoordelikheid van die beroepsbeoefenaar. Dat stemme begin opgaan vir 'n fusie van beroepsopleiding met akademiese opleiding in ooreenstemming met Whitehead se slagsin: "There can be no adequate technical education which is not liberal and no liberal education which is not technical" (vgl. Bushnell 1967:201), hoef ons dus nie te veel te verbaas nie.

FILOSOFIE IN ENKELE BEROEPE

Die tipering wat tot dusver van die beroepsituasie gegee is, is egter te algemeen en onomlynd om werklik 'n presiese aanduiding van die belang van Filosofie en vakfilosofie in beroepskonteks te gee. Daarom wil ek graag die aandag vestig op spesifieke beroepsprobleme waarin daar 'n sterk wysgerige en/of lewensbeskoulieke komponent is, sodat daaruit die betekenis van die Filosofie (en vakfilosofie) vir beroepe, die van (sake)bestuurder en geneesheer, (arbitrêr) gekies, in die hoop dat die leser self analogieë in ander beroepe mag vind. (Ek wil geredelik toegee dat my gevolgtrekkings deur die aard en hoeveelheid gekose beroepe ernstig gerelativeer mag word.)

DIE (SAKE)BESTUURDER

Die bestuurder van 'n groot maatskappy bevind hom vandag in 'n moeilike posisie. Soos ons reeds uit dr. Jacobsz se opmerkings kon agterkom, is hy dikwels die "produk" van 'n beroepstegniese opleiding, en as hy so gelukkig is dat hy in 'n fakulteit van ekonomiese wetenskappe opgelei is, dan heel moontlik met behulp van 'n teoretiese model wat nie genoegsaam rekening hou met die veranderde realiteite waarmee hy in die werksituasie te make kry nie.

Filosofie en beroepsopleiding

Die ou ekonomiese-filosofie wat op Adam Smith se geloof in die harmonisering van eiebelang in die mark gebaseer was, Malthus se teorie dat die verhouding tussen die bevolkingsaanwas en die toename in voedselproduksie sodanig is dat die arbeider altyd op die bestaansvlak sal bly, Ricardo se ystere loonwet waarvolgens die arbeider ook nie meer as sy bare bestaansvoorwaardes kan verdien nie, en die sosiale Darwinisme van Herbert Spencer wat slegs die sterkere in die ekonomiese wêreld oorlewingskans gee (vgl. Selekman, 1959:6 e.v.), het sy geldigheid verloor omdat die klassieke kapitalistiese ekonomiese stelsel vervang is en word deur 'n welvaartsamelewing waarin heel party ander faktore ook nog 'n rol speel.

In die eerste plek, hoe sterk die idille van die vrye mark ons ook al mag bekoor, in die werklikheid bestaan dit nie meer nie. Die markplek het 'n operasieveld van magfaktore geword wat die bestuurder met geweldige groot verantwoordelike belas. Ons moet slegs te wys op die mag van kommunikasie deur advertensieveldtogte en borgskappe, die mag van organisasie deur kartelvorming en die reaksie daarop deur konsumentorganisasies, die invloed van die regering (onder of sonder politieke druk van die bevolking) deur begroting, loon- en prysbeheer, ensovoorts (vgl. verder Petit, 1967:12).

As die bestuurder dan 'n hoë suil in die botsing of samewerking of sameswering van magte geword het en hy self oor die magte van organisasie, kommunikasie, tegniek, wetenskap en kapitaal beskik, maak dit nie 'n wysgerige besinning op die sin en verantwoordelike uitoefening van mag gebiedend noodsaaklik nie? En sou vakfilosofiese besinning oor die wese van die besondere magte — van belang is hier sosiale filosofie, filosofie van tegniek, wetenskapsleer en filosofie van die ekonomiese — nie 'n rigtinggewende hydrae kon lewer tot die verantwoordelike optrede wat van 'n bestuurder verwag word nie?

Die skeiding wat in groot maatskappye tussen eienaar en bestuurder tot stand gekom het, het die druk van die eiebelangmotief in die bedryf ietwat versag. Die bestuurders laat hulle deesdae ook deur ander oorwegings as suiwer winsmaksimering lei: as die onderneming doeltreffend en meedingend produseer, blyk die meerderheid bestuurders bereid om 'n deel van hulle wins op te offer vir die prestige van die maatskappy en via sosiale voorsienings ook vir die vooruitgang van die personeel (vgl. verder Petit, 1967:9 e.v.). Dit bring mee dat die bedryf 'n versorgende rol naas die van ekonomiese produksie aanneem, waardeur die bestuurder in 'n omvattender soort voogdyskapsverhouding tot sy personeel te staan kom.

Venter

Maar hiermee word 'n nuwe dimensie aan die geregtigheidsvraag ten opsigte van die bedryfslewe toegeken: dit gaan nou nie meer slegs om 'n behoorlike beloning vir gelewerde dienste nie maar ook om die reg al dan nie op die handhawing van 'n verworwe lewenstandaard, arbeidsomstandighede, versorging in geval van liggaamlike ongeskiktheid, beskerming teen korrupte gesagsuitoefening deur meederes, ens. Nie alleen die wysgerige geregtigheidsvraag is hiermee in geding nie, ook die hele problematiek van 'n menswaardige bestaan.

Verder: doeltreffende gebruik van organisatoriese mag deur die werknemers het die geloof dat dit onvermydelik en goed is dat die arbeider in die knellinge van 'n bestaansloon vasgevang word, verlede tyd laat word: hy beding vir hom hoër vergoeding en beter versorging. Dit plaas die bestuurder egter in die onderhandelingsposisie, waarin ondernemingsbelang, werknemersbelang en landsbelang teen mekaar uitgeweeg moet word. Meer nog, omdat soveel vir die werknemer van 'n gesonde werksituasie afhang — sinvolle arbeid, die brood van sy gesin, mediese en oudagsversorging ens. — eis hy steeds meer inspraak in die beleid van die firma (vgl. ook Van der Ven, 1966:154 e.v.) en stel die bestuurder so in die situasie dat hy sy gesag en die van die aandeelhouers moet legitimeer en ook die grense en verspreikbaarheid daarvan erken.

Dit lyk my dat ons hiermee voor die problematiek van die onderlinge verhoudinge in die bedryf, veral die van gesag en demokratisering, te staan kom en onafwendbaar teruggestuur word na die sosiaal-filosofiese bodems van ons bestuursdenke.

Barre "survival of the fittest" in die ekonomiese sfeer durf min mense nog te preek. Die probleem van strukturele werkloosheid, die vraag na die sinvolle besigbou van mense, die insig in die verband tussen werkloosheid en kriminaliteit dwing ons om die swakke arbeider nog in diens te hou, om die werklose finansiëel en andersins te ondersteun, om die swakke bedryfstak te subsidieer. Die bestuurder is koördineerder van personeel, materiaal en kapitaal om daaruit 'n doeltreffend funksionerende bedryf te bou.

Het dit nie tyd geword dat hy gedwing word tot sistematiese besinning oor die grondverhouding tussen die elemente wat hy moet koördineer nie? Kan in hierdie verband die vraagstuk na die wese en waarde van menslike arbeid in 'n tyd van groeiende outomatisering en korter wordende werksweke ontwyk word? (Vgl. verder Goudzwaard, 1967:160 e.v.) Huiwer ons nie met hierdie vrae op die grense tussen wysgerige antropologie en vakfilosofiese

Filosofie en beroepsopleiding

besinning op die ekonomiese werklikheid nie? Die produktiewe arbeidstyd van die werknemer is tog nie van sy opleiding, vrye tydsbesteding, aftrede en sterwe geskei nie!

Die bestuurder gee leiding aan 'n samelewingsverband wat geweldige invloede op ander verbande in sy omgewing uitoefen: borgskappe vir sport- en kulturele aktiwiteite, finansiële ondersteuning aan opvoedingsinstellings, buurtontwikkeling en buurtversteuring, druk op die regering, ensovoorts (vgl. hieroor Petit, 1967:8 e.v., en 9 e.v.). Behoort die bestuurder, wat in hierdie konteks 'n beslissende verantwoordelikheid dra, dan nie met die vraagstukke van die wysgerige samelewingsleer gekonfronteer te word nie? Sy besluitvorming raak immers die verhouding tussen bedryf en gesin, skool, universiteit, staat, sportverenigings ensovoorts. Van besondere belang vir ons is die probleem van die verhouding tussen bedryf en universiteit, omdat hulle besonder nou met mekaar verweef word deur ons tegnies-wetenskaplike kultuur — die finansiële versoeke van die universiteite word al hoe hoër en die belang van die bedryf in die universiteit op grond van sy bydrae steeds groter (Esterhuyse, 1977:269). Dit kan ook tot die voordeel van die beroepsopleidende dosent dien indien die bedryfsbestuur 'n verantwoorde insig in akademiese vryheid het.

Saamgevat: die bestuurder is 'n gesagsdraer met 'n geweldige potensiële invloed op sy kulturele omgewing (skool, universiteit, politieke bestel, mark) en 'n uitgebreide verantwoordingsplig (teenoor aandeelhouers, werknemers, koperspubliek, regering). Slegs 'n uitnemend bevooroordeelde persoon kan ontken dat 'n Christelik wysgerige visie op die mens, die samelewing, die bedryf, die tegniek, die ekonomie, die arbeid ensovoorts nie 'n besondere betekenis vir sy werk kan hê nie en dus nie in sy opleiding ingesluit behoort te word nie.

DIE GENEESHEER

Ook die arts se situasie het in die afgelope eeu drasties verander en onvattend geword — van hom word veel meer verwag as net die toepassing van bepaalde geneeskundige tegnieke onder gelding van sy professionele kode.

In teenstelling met die tradisionele opvatting, stammend van Hippokrates, dat die arts hom slegs met die geneeslike sieke besig hou, stel De Froe (1969:25) die posisie van die hedendaagse geneesheer soos volg: “Tegenwoordig weten wij dat voor die *ongeneeslijke* vakkundige bijstand onmisbaar

Venter

is; er zijn geen zieken voor wie wij niets kunnen doen. Daar komt nog iets bij: wij beperken onze hulp niet langer tot alleen maar de *zieken*. De erfelijkheidsleer bemoeit zich met de *gezonde* overdragers van de erfelijke ziekten; de voedingsleer houdt zich bezig met — soms gezonde — mensen die door ondervoeding worden bedreigd. Onze bemoeienis laat haast niemand meer met rust. Wij dringen huizen binnen om ongedierten te verdelgen, stellen eisen — soms tevergeefs — aan woningbouw, riolering, waterleiding, verlichting, enz.” Aan hierdie omvattende taakstelling vir die mediese professie word 'n waarskuwing toegevoeg — waarskuwing wat die kulturele en wysgerige wortels van die mediese problematiek direk voor oë bring: “Dit mag alles lofwaardig zijn... maar het maant tevens tot voorzichtigheid: Wij moeten oppassen voor de overmoed. Om deze overmoed te betugelen dienen wij steeds in ons medisch denken en doen de vraag te betrekken: hoe ontkomen wij aan de dreiging van onze vooruitgang?” (1969, 26). Kortom: oor die medikus se omvattende en prestasieryke besig wees met die hele samelewing val 'n skaduwee — dié van 'n bepaalde magtelosheid teenoor die vooruitgang in mediese mag. Net soos die bestuurder sit die dokter met 'n magsprobleem, en die verskuiwing van onmag na mag bring die wysgerige dieptevrae van die mediese etiek na vore. Hierby hoort vrae aangaande die instandhouding van 'n lewe wat nie meer lewenswaardig lyk nie (die eutanasiëvraagstuk), oor die keuse tussen menseleuens (in aborsie, byvoorbeeld), aangaande die uitweg van suksuele moraliteit teen ongewenste swangerskap (die antikonsepsieprobleem).

Van den Berg (die metabletikus) bekla hom dat in die mediese opleiding “de zieke, lijdende, stervende mens, de mens die worstelt met problemen van urbanisatie, spesialisatie, vereenzaming, veroudering, kortom de mens in zijn strijd met zijn menselijk tekort” nie die nodige aandag ontvang nie. As medici weinig hieroor te sê het, wysgere stel belang! Die gebrek aan wysgerige onderlegdheid in die mediese fakulteit is miskien een van die verklaringsgronde vir die terughoudendheid van mediese wetenskaplikes oor hierdie vrae. Want hoe kan ons die eutanasië-, aborsie- en antikonsepsieprobleme aanpak sonder die grondraamwerk van 'n wysgerige (of ontwikkelde lewensbeskoulike) antropologie? En hoe kan ons kultureel vasgelegde voedingspatrone, finansiële en estetiese bepaalde woninginrigting medies aanpak en verander sonder 'n wysgerige (en/of lewensbeskoulike) perspektief op die samehang van die determinante van kultuur, kunssin en beskikbare geld (ensovoorts) binne die grense van 'n mensegemeenskap of 'n individuele lewe?

Filosofie en beroepsopleiding

Die gestelde problematiek word verder verklaarings wanneer ons dit vanuit die verhouding tussen arts en pasiënt beskou. Die vroeëre konsipiëring van hierdie verhouding was tegnokraties: die arts spreek vanuit sy meerdere kennis, en die pasiënt volg die advies op gesag van deskundigheid van die arts. Teenswoordig vind egter 'n verskuiwing plaas: ten spyte daarvan dat sy deskundigheid teen 'n hoë tempo toeneem, neem die gesag van die arts in 'n sekere sin af (as gevolg van die emansipasie van allerlei samelewings-sektore) en kom hy toenemend in 'n kollegialiteitsverhouding tot sy pasiënt te staan. In navolging van Freud gaan sommige sels uit van die outonomie van die pasiënt en trek die gevolge hiervan op terapeutiese gebied deur, byvoorbeeld deur die toelating van jeugmisdadige gedrag omdat dit psigiatries gesonde gevolge sou hê, of op die gebiede van antikonsepsie, abortus en eutanasie (vgl. hieroor Musaph, 1969:115 e.v.). Ook al verwerp ons die tegnokratiese standpunt, dan is dit nog steeds belangrik om die vraagstuk van die gesag van die geneesheer in beskouing te neem in verband met die norme wat vir die verhouding tussen dokter en pasiënt geld. Want die pasiënt kan in sy (gewaande) outonomie aandrang op enigiets van 'n onnodige medisynevoorskrif tot die toepassing van genadedood (vgl. ook Van den Berg, 1969:5).

Ook die vraagstuk van die verhouding tussen geneesheer en samelewing is wysgerig belangrik. Die dokter is 'n professionele man wie se optrede teenoor sy pasiënte veral deur 'n professionele kode gereguleer word. Hy word egter nie uitsluitlik deur altruïstiese professionele diensmotiewe gemotiveer nie: die mag van organisasie is reeds deur die mediese beroep tot sy eie voordeel ingespan. In die afgelope paar jaar het ons herhaalde proteste teen politieke beheer oor mediese tariewe uit die kring van georganiseerde geneesheer moes aanhoor (jammer genoeg gepaard met 'n totale swye oor die regverdigbaarheid van die georganiseerde beroepskartelvorming wat die politieke inmenging uitgelok het). Dit bring ons terug by die dieper wysgerige vraag na die verhouding tussen algemene belang, eiebelang en diensmotief. Miskien kan ons nog daarin slaag om die betekenis van die Christelike rentmeesterskapmotief ook vir hierdie professie duidelik te maak.

Wat beteken dit alles vir die opleiding van 'n medikus? Van den Berg (1969:11) pleit vir wat hy noem 'n "integrale geneeskundige opleiding" wat met die volle bestaan van die mens rekening hou. Kan so 'n opleiding werklik sonder eksplisiete wetenskaplike aandag aan lewens- en wêreld-beskoulike vraagstukke tot stand kom? Kan die vraagstukke van lewe en dood indringend behandel word sonder om die wysgerig antropologiese

Venter

biofilosofiese, psigofilosofiese en sosiaal-filosofiese wortels eksplisiet te maak? Indien reg gerapporteer, dan het ook dr. J. Saunders, Vise-Kanselier van die Universiteit Kaapstad, aspekte van die onderhawige probleem raakgesien. Volgens die *Daily Dispatch* (82-04-26:5) het hy hom op 24 April 1982, in 'n toespraak waarin onder andere ook die sosiale verantwoordelikheid van die geneesheer ter sprake gebring is, soos volg oor die opleiding van geneeshere in 'n eeu van vooruitgang op die gebied van mediese tegnologie uitgelaat: "It seems to me that we must broaden the base of our educational system. We should at least insist that medical students choose from one of a group of subjects, such as history, or a language or philosophy. One should try to ensure that this happens by removing something from the curriculum, which is already too crowded and compressed".

ENKELE UITLOPERS

Hoewel my argument gerelativeer word deur die keuse van beroepe wat bespreek is, meen ek tog dat die belangrikste wat ten opsigte van hierdie beroepe uitgewys is, *mutatis mutandis* ook vir alle ander beroepe kan geld. Beroepsmense is immers besig met 'n gespesialiseerde vorm van kultuurbeoefening in 'n samelewingskonteks en mag dus altyd met die vraagstuk van verantwoordelike beroepsuitoefening gekonfronteer word. Daarom mag ons van hulle verwag om perspektiewe te vorm oor die grondsamehange waarin hulle moet funksioneer — 'n perspektiefvorming waarin die Filosofie 'n belangrike rol het om te speel.

Ons moet egter, indien ons daarin kan slaag om ons kollegas in die beroepsopleidingsrigtings te oortuig dat die beroepswêreld wemel van die wysgerige vraagstukke, nie te vanselfsprekend aanneem dat hulle dan ook bereid gaan wees om Filosofie en vakfilosofie in hulle leergange op te neem nie. Die opdraand is steiler as wat ons vermoed.

Ten eerste sit hierdie dosente met die probleem van oorvol leergange — dikwels gebaseer op veeleisende voorskrifte van professionele (bv. mediese en prokureurs-) verenigings en ander organisasies (werkgewers-, kerklike sinodes, ens.) wat toelating tot die betrokke beroepe beheer. Die oortuigingswerk moet dus ook na invloedrykes in die beroepswêreld uitgebrei word. Gesien die besinning wat alreeds in daardie geleedere plaasvind mag ons daar 'n mate van welslae behaal, maar waar word Filosofie en vakfilosofie dan in die leergang ingepas? Ons kan dr. Saunders se raad volg en probeer om iets uit die bestaande leergang te laat verwyder, maar wie gaan bly wees as sý vak of spesialiteit vir die Filosofie moet plek maak?

Filosofie en beroepsopleiding

Ten tweede mag ons nie vergeet dat wysgerige vraagstukke fundamenteel en daarom omstrede van aard is. Die neiging is om eerder self, al is dit dan amateuragtig, die omstrede sake met studente op te neem as om toe te laat dat die student deur die “aweregse” ideë van die filosowe “verwar” word. As die professør in Ginekologie radikaal van die professor in Filosofie verskil oor die vraagstuk van abortus na verkragting of voorbehoedmiddels vir ongetroudes, kan hy dalk verkies om “sy” studente te “beskerm” teen die “verderflike” invloed van die filosoof.

Derdens is dit ernstig die vraag of ons as filosowe en vakfilosowe wel in die verlede genoegsaam getoon het dat ons doeltreffend binne die soort konteks wat deur beroepsopleiding vereis word, kan funksioneer. Kan ons byvoorbeeld 'n eenjarige Wysbegeertekursus so inrig dat die beroepsgerigte student die nodige vir sy beroep daaruit kan put? Of is ons, die wysgere — wie se roeping dit is om die uitsigverskaffers in 'n eeu van vakspecialisme te wees — dalk self so aan ons eie spesialismes verknog dat ons die grense na belangrikheid nie meer kan oorbrug nie? Sal ons daarin kan slaag om die integriteit van ons vak te behou sonder om vir almal wat in ons klaskamers verskyn, alles van Thales tot Marcuse en van Kuyper tot Seerveld te leer? En het ons al geleer om in so 'n konteks ons wysgerige kritiek so te lewer dat ons nie ons — bowendien bevooroordeelde en daarom oorgevoelige — kollegas van ons vervreem nie? Het ons al geleer om te begin met iemand se voete te was eerder as onmiddellik sy kop te was oor al die heidense vooronderstellings wat hy onwetend saam met sy vakkennis deurgee?

Wat ons as 'n wegspringplek nodig het, meen ek, is 'n interdisiplinêre aanpak wat filosoof, vakfilosoof, vakwetenskaplike en ervare beroepsmense saam betrek in die totstandbringings van beroepsfilosofiese hoofslyne wat 'n eerstejaarsprogram kan dek, eerder as om te verwag dat die beroepsgerigte studente ons algemene filosofiekursusse ongewysig moet neem. Ons staan dus voor die moeilike taak om van toegepaste na basiese Filosofie te beweeg in plaas van andersom. Durf ons dit op hierdie wyse aan, staan ons moontlik 'n kans om beroepsopleiers, beroepsuitoefenaars en beroepsgerigte studente almal vir ons vak te interesseer en — wie weet — 'n paar studente so gaande te maak dat hulle dalk met Filosofie wil voortgaan.

Verder het ons 'n simpatieke universiteitsowerheid nodig wat bereid is om met die beroepswêreld, die professionele verenigings, die kerke ensovoorts in gesprek te tree oor die eise wat hulle aan die universitêre leergange stel. Hierdie eise kom die universiteitsopleiding as geheel, maar ook die wysgerige opleiding in die besonder, dikwels te na. Wanneer 'n professionele

Venter

vereniging tot op die aantal lesure presies voorskryf wat en hoeveel aandag 'n student aan 'n bepaalde onderwerp moet wy, word die prinsipiële besinning uit daardie opleidingsgebied (nog ten spyte van en ongeag die prinsipiële uitgangspunte van die betrokke universiteit) uitgeban. En wanneer 'n sinode voorskryf dat sy aanstaande predikante in 'n Wysbegeerte I-kursus die hele geskiedenis van die Filosofie moet insluk — die term “leer” is hier onbruikbaar —, word die wese van Filosofie as vak, sy betekenis vir die Teologie en die betekenis van Wysbegeertegeskiedenis binne die geheel van die Filosofielcerplan geheel en al misken. Hierdie soort eise misken die soewereiniteit in die kring van die universiteit, daarom behoort nie-universitêre instansies hulle leergangvereistes slegs in oorleg met die universiteitsowerhede vas te stel, en die universiteitsowerhede behoort daarop aan te dring dat hulle gesag in hierdie verband erken word.

Die Filosofie en verskillende vakfilosofieë kan hulle eie posisie versterk deur beroepsonderskragend te werk. Belangrik is in hierdie verband om verwaarloosde of onderontwikkelde beroepe deur 'n beroepsfilosofie te ondersteun. Ons scientisties-tegnologies-utilistiese samelewing trek die beroepe wat gebruiksnut het, vóór; kunstenaars, kunsonderwysers, predikante, kultuurleiers, volkekundiges raak steeds meer vergete. Dit is die taak van die filosoof — self bedreig deur beroepsvergetelheid — om aan die beleidmakers duidelik te maak dat dit nie mannekragvermorsing is om iemand as kunstenaar of predikant of filosoof op te lei nie. 'n Samelewing het meer nodig as net boere, ingenieurs en sakemanne, selfs as dit van brood, spele en televisie alleen wil leef!

Kan ons daarin slaag om interdisziplinewerkgroepe te vorm, die universiteitsowerheid se simpatie te kry, nog 'n hand te reik na vergete beroepe? Maklik seker nie, maar selfverloëning, bereidheid om vermaning te aanvaar en op die regte wyse te gee, ondersteuning met liefde te gee, vermag veel, veral as hulle binne die akademiese gemeenskap van die heiliges uitgeleef word.

LITERATUURLYS

- BOTHA, M.E. 1979. Filosofie, vakwetenskappe en grondslaaondersoek. *Koers*, 44:421-259.
- BOTHA, M.E. 1980. Die bevordering van geesteswetenskaplike studie. *Koers*, 45:103-120.
- BUSHNELL, D.S. 1967. The value of vocational education. (In: R A Gordon ed.) *Toward a manpower policy*. New York: John Wiley:193-214.)

Filosofie en beroepsopleiding

- DE FROE, A. 1969. Medische ethiek moet democratisch zijn. (In Calff, J.P. red.) Medische ethiek vandaag, Amsterdam: Agon Elsevier:23-32.)
- DE LANGE, S.A. 1969. Diagnostiek van de dood. (In Calff J.P. red.) Medische ethiek vandaag, Amsterdam: Agon Elsevier:87-94.)
- DU PLESSIS, P.G.W. 1969-70. Wysbegeerte, kultuur en toekoms, in: *Koers*, 37, 1969-70, 274-283.
- DURKHEIM, E. 1957. Professional ethics and civic morals, tr. by C Brookfield. London: R & K P.
- ESTERHUYSE, W.P. 1974. Wetenskap, waardevryheid en verantwoordelikheid. *Perspektief* 13(2+3):18-29.
- ESTERHUYSE, W.P. 1975. Wetenskap en maatskappy. Johannesburg: RAU (Publikasiereeks B6).
- ESTERJUYSE, W.P. 1977. Future perspectives on the university and the community, in: *Koers*, 42(4), 1977, 258-273.
- GARBERS, J.G. 1980. Die universiteit en beroepsopleiding. *Koers*, 45:93-102.
- GARDNER, J.B. 1981. Some observations on the responsibility of the university to the professions. Alice: Fort Hare. Univ. Press.
- GINZBERG, E. 1971. Manpower for development, New York: Praeger.
- GOUDZWAARD, B. 1976. Kapitalisme en voortuitgang, Assen: Van Gorcum.
- HÄRING, B. 1972. Medical ethics. Slough: St Paul Publications.
- HRSC. 1981. Provision of education in the RSA. Report of the Main Committee of the HRSC investigation into Education, Pretoria: HRSC.
- JACOBSZ, F.P. 1977. Die aanspraak van die beroepswêreld op die universiteit (In UPE. Die uitdaging aan die moderne universiteit, Port Elizabeth, UPE:21-31.)
- JOHNSON, T.J. 1972. Professions and power. London: Macmillan.
- KERR, C. 1963. The uses of the university, Cambridge (Mass.): Harvard UP.
- KLOOSTERMAN, G.J. 1969. Abortus provocatus: wel liberaliseren, niet vrijlaten. (In Calff J.P. red. Medische ethiek vandaag Amsterdam: Agon Elsevier:61-72.)
- MUSAPH, H. 1969. De verhouding arts-patiënt-van vertikaal naar horizontaal. (In: Calff, J.P. red. Medische ethiek vandaag. Amsterdam: Agon Elsevier: 113-120.)
- PETIT, T.A. 1967. The moral crisis in management New York: McGraw-Hill.
- POLAK, B.S. 1969. De huisarts en de waarheid. (In Calff J.P. red. Medische ethiek vandaag, Amsterdam: Agon Elsevier:121-128.)
- PRASAD, S.B. ed. 1967. Management in international perspective. New York: Appleton-Century-Crofts.

Venter

- RAU. 1973a. Die taak van die RAU as stadsuniversiteit. Johannesburg: RAU.
- RAU. 1973b. Vernuwning in die universiteit in die jare 70 en 80. Johannesburg:RAU
- ROBBERTSE, W.P. 1980. Suid-Afrika se dilemma: uitdagings en geleenthede. *Koers*, 45:121-142.
- SCHUURMAN, E. 1977. *Techniek: Middel of Moloch*. Kampen:Kok.
- SELEKMAN, B.M. 1959. *A moral philosophy for management*. New York: McGraw-Hill.
- SIMON, H.A. 1960. *The new science of management decision*. New York: Harper & Row.
- SIMON, H.A. 1961. *Administrative behavior*. New York:Macmillan.
- SPIES, M. 1979. Die bydrae van werkgeleenthedskepping tot die ekonomiese ontwikkeling van Kwazulu. Kwa-Dlangezwa: Univ. van Zoeloeland.
- TREFFERS, P.E. 1969. Vrije abortus — slordige anticonceptie. (In Calff J.P. *Red. Medische ethiek vandaag*. Amsterdam:Agon/Elsevier:129-139.)
- TYLER, R.W. 1972. More effective education for the professions. (In Berg, I. *ed. Human resources and economic welfare*, New York: columbia UP:229-240.)
- UNESCO. 1963. *Energy and skills for human progress*, New York: Oceana Publications.
- VAN DEN BERG, J.H. 1969. Verworven mediese macht vraagt naar vernieuwing van ethiek. (In Calff, J.P. *red. Medische ethiek vandaag*, Amsterdam: Agon Elsevier: 1-12.)
- VAN DER VEN, F.J.H.M. 1955. *Bedrijfsleven en democratie*. Leiden: Stenfert Kroese.
- VAN RIESSEN, H. 1971. *Mondigheid en de machten*. Amsterdam: Buijten of Schipperheijn.
- VENTER, J.J. 1975. Yesterday and today; the task of the university. *Koers*, 40:402-420.
- VENTER, J.J. 1977. Die universiteit en die toekoms. *Perspektief*, 16 (2, 3):73-99.
- VENTER, J.J. 1978. Akademie en politiek. *Koers*, 43:317-330.
- WIBAUT, F.P. 1969. De huisarts mag geen zedenmeester zijn. (In Calff J.P. *red. Medische ethiek vandaag*. Amsterdam:Agon Elsevier:149-156.)